

# J. V. Snellmanin mietteet kansakoulusta 1840-luvulla

**K**ANSAKOULUN SYNTY ON PITKÄ PROSESSI, joka alkaa Mikael Agricolan kansanopetusohjelmasta 1540-luvulta. Sen keskeisiä elementtejä ovat erilaiset yritykset saada kansanopetus järjestetyksi ja käytännössä toteutetuksi. Kirkko jatkoi 1600-luvulla niin uusien muotojen kuin oppikirjojen avulla Agricolan linjaa kehittämällä kansanopetusta ja merkitsemällä lukutaidon ja katekismuksen osaamista kirjoihin. Valistuksen aika 1700-luvulta lähtien korosti yhtenä keskeisenä tavoitteena yksilön oikeutta sivistykseen ja koulutukseen. Näin syntyi yksi valistuksen projekteista, joka tähtäsi kaikkien kansalaisten koulutukseen yhtenä tasa-arvon toteutumismuotona. Projekti toteutui Suomessa erilaisina koulumuotoina 1800-luvun alkupuolella ja vaikutti kansanopetuksesta käytyyn keskusteluun. Se synnytti omat kannattajansa ja puolustajansa sekä myös vastustajansa. Tässä artikkelissa tarkastelen kansakoulun syntyä aikana, jolloin J. V. Snellman pyrki osaltaan vaikuttamaan valistuksen koulutusprojektiin ja luomaan suuntaviivoja kansakoululle 1840-luvulla.

## Valistuksen kouluprojekti

Miten Suomessa reagoitiin valistuksen koulutusinnostukseen, käy ilmi oheisesta Tiimosen tutkimuksesta, jossa hän on selvittänyt Turun hiippakunnan pitäjänkouluja ja niitä vastaavia oppilaitoksia 1809–1815.

Paikka	Vuosi	Koulumuoto	Perustaja
Viapori	1778	linnakekoulu	pastori E. Stigzelius
Kemiö	1649	ruukinkoulu	Johan Hieronymus Altendörffer
Perniö	1791	ruukinkoulu	vuorineuvoksetar C. E. Kijk
Turku	1797	köyhäinkoulu	Turun porvaristo
Turku	1812	köyhäinkoulu	piispatar E. E. Haartman
Parainen	1811	köyhäinkoulu	kappalainen G. Elmgren
Halikko	1796	kartanokoulu	vapaaherratar M. K. Armfelt
Kisko	1783	kiertokoulu	seurakunta
Vanaja	1806	pitäjänkoulu	paroni von Troil
Janakkala	1798	pitäjänkoulu	Gottlieb John
Tammela	1810	kiertokoulu	seurakunta
Pälkäne	1810	kiertokoulu	kruununvouti Gabriel Ahlman
Pirkkala	1811	kiertokoulu	kruununvouti Gabriel Ahlman
Messukylä	1811	kiertokoulu	kruununvouti Gabriel Ahlman
Teisko	1811	kiertokoulu	kruununvouti Gabriel Ahlman

*Turun hiippakunnan pitäjänkoulut ja niitä vastaavat oppilaitokset 1809–1815. (Tiimonen 2001, 111.)*

Taulukko kertoo, että tehtaankouluja alettiin perustaa jo 1640-luvun puolivälissä. Varsinaisesti koulujen määrä kasvaa 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alkupuolella. Mielenkiintoista on havaita, miten valistuneet naiset ja miehet ovat olleet aktiivisia. Olen nimittänyt näin syntyneitä kouluja ”kokeilukouluiksi”, sillä niiden toiminta antoi paljon kokemusta siitä, mitä tarvitaan, jotta koulu toimisi säännöllisesti ja menestyisi. Se edellytti ennen muuta vanhempien koulutusasenteiden muuttumista myönteiseen suuntaan. Se edellytti hyvää opettajaa, omaa koulutaloa, koulukirjastoa ja oppilaille sopivia oppikirjoja. Se edellytti myös taloudellisia resursseja. Monesti koulun innokkaille perustajille esitettiin kysymys, mitä hyötyä koulusta on meille. Joka tapauksessa koulujen määrä kasvoi, vaikka niiden toiminta saattoi välillä lakata, mutta se alkoi uudelleen. (Kuikka 1991.)

## Snellmanin puheenvuoro kansakoulusta vuonna 1840

Kun J. V. Snellman esitti ensimmäisen kannanoton kansakoulusta keväällä 1840, hän oli perehtynyt hyvin maamme koululaitokseen. Hän oli käynyt Oulussa triviaalikoulun ja jatkanut opintojaan Turun akatemiassa vuonna 1822. Akatemiaopintojensa aikana hän oli kotiopettajana useampaan kertaan vuosina 1823, 1825 ja 1827. Hän valmistui filosofian kandidaatiksi vuonna 1831 Helsingin yliopistossa.

Opiskeluaikanaan Snellman suoritti Turun akatemian yhteydessä toimivan pedagogisen seminaarin, jonka koulutus tähtäsi oppikoulun opettajan tehtäviin. Hän toimikin opettajana Helsingin lyseossa 1831 ja 1833–1836. Dosenttipätevyyden saatuaan hän oli Helsingin yliopistossa opettajana 1833–1837. Vuosina 1839–1842 hän teki pitkän ulkomaanmatkan Ruotsiin, Tanskaan ja Saksaan. Ensimmäinen puheenvuoro liittyy nimenomaan Tukholman aikaan. (Halila 1950, Salomaa 1944, 27–66.)

Snellman seurasi Ruotsissa käytyä keskustelua kansakouluista ja opettajankoulutuksesta, mikä heijastuu hänen puheenvuorossaan *Freija*-lehdessä vuonna 1840. (J. V. Snellman 2000 2, 281–284.) Snellmanin mielestä ehdotus opettajaseminaareista on hyvin keskeinen: "... sen pinnallinen käsittely voi saattaa koko hankkeen raukeamaan. Asia on sangen tärkeä jo ylempien koulujen kannalta ja opettajaseminaarien puute on tällä hetkellä ehkä Ruotsin koululaitoksen suurin aukko. Jos on hiukankin kokemusta siitä, miten vahvasti jokainen aloitteleva opettaja joutuu kokemaan vanhan *docendo discimus* (opettamalla oppii) sanonnan totuuden, silloin seuraava väitteemme ei ehkä tunnu liioittelulta. Huolehtivaisinkaan opettaja ei ole luokassaan kahtena ensimmäisenä vuotena yhtä paljon hyödyksi kuin seuraavina vuosina. Ja triviaalikoulun opettaja voi sentään turvautua vanhempien opettajien neuvoihin ja esimerkkiin, mikä ei ole kansakoulussa lainkaan mahdollista. Lisäksi opetuksen edetessä oppilas tarvitsee yhä vähemmän ohjausta ja on yhä vähemmän riippuvainen opettajasta. Alkeisopetuksessa taas opettajalta ei vaadita pelkästään suurta tietomäärää, vaan myös suurempaa opetuskykyä."



*Suomalaisuuden liitto ry perustettiin J.V. Snellmanin 100-vuotisjuhlassa 1906 Helsingin Mäntymäellä. Kuvassa liiton 1981 lyöttämä pronssinen Snellman-mitali. Sen on tehnyt kuvanveistäjä Terho Sakki.*

Miksi opettaja on niin tärkeä? Snellman perustelee näin: "Ei riitä, että napataan joku harhaileva kymnaasilainen, skolaris tai vaikkapa kisälli ja perehdytetään hänet jotenkuten vuoro-opetukseen. Ei liioin riitä, että tällainen henkilö on käynyt kansakoulun, ellei hän ole saanut teoreettista ja käytännön opetusta opettajan tointa varten. Ja siihen kuuluu paitsi opetuksen taito, myös innostus asiaan ja moraalinen sivistys. Ellei hän kykene herättämään lasten tiedonhalua ja ruokkimaan sitä, niin että he koulusta lähdettyään omasta aloitteestaan lisäävät vähäisiä tietojaan, silloin hän menettelee kylläkin monien muiden opettajien tavoin, mutta ei tee mitään oppilaittensa sivistämiseksi."

Snellman korostaa kansakoulun merkitystä: "Luja uskomme kansakoulujen tärkeyteen niin hyvässä kuin pahassakin on varmasti liioiteltua niiden mielestä, jotka eivät edes käsitä näiden koulujen tarvetta. Vastaamme tähän: Se, joka pitää kansakouluja pelkkänä hätäapuna, johon turvaudutaan, jotta puuttuva koti-opetus tulisi korvatuksi, ei käsitä lainkaan kansakoulun merki-

tystä.” Hän jatkaa: ”... kansakoulut eivät ole pelkkä hätäapulaitos, vaan järkevä edistysaskel kansanvalistuksessa. Ihmisen tahdon ja tiedon ei tule olla subjektiivista eikä mielivaltaista. Jos se kuitenkin koostuu vain yksittäisen perheen satunnaisesta sivistyksestä, niin sekin on mielivaltaista. Siksi kaiken kasvatuksen on oltava yleistä, sekä sisällöltään että muodoltaan. Perhekasvatuksella on aikansa ja oikeutuksensa, sillä usko on tiedon lähtökohta. Tältä kannalta on järjetöntä pohtia, kuinka paljon esimerkiksi talonpoika tarvitsee tietoa. Asioiden ollessa nykyisellään hänen on tiedettävä juuri yhtä paljon kuin papin ja vähän enemmänkin.”

Artikkelinsa yhteenvetona Snellman kokoaa: “Mitä suppeampi välitetyn tiedon määrä on, sitä tarpeellisempaa on huolehtia sen mahdollisesta käytöstä. Kansakoulu vaikuttaa oppikoulua enemmän kansan siveelliseen ja siis todelliseen sivistykseen.” Miksi näin? Hänen mielestään oppikoulun käynyt yksilö on näet ehtinyt yleensä niin pitkälle, että hän pahimmassa tapauksessa erottaa toisistaan opin ja elämän, eikä levitä opilla siveettömyyttä silloinkaan, kun elämän on sivistymätöntä. Kun ymmärrystä on vähemmän, tiedosta tehdään helposti omien halujen toteuttaja ja paheiden puolustaja. Kokemus voittaa tällaisessa tapauksessa teorian.”

Snellmanin artikkelissa on selkeät suuntaviivat koulun kehittämiselle. Kansakoululla on tärkeä tehtävä kansansivistyksessä. Sillä on oma itsenäinen asemansa. Sen merkityksellisen toiminnan lähtökohta on innostunut opettaja, joka on saanut asianmukaisen koulutuksen.

Suomi ei voi mitään väkivalloin;  
sivistyksen voima on sen ainoa pelastus

Mainittu lause on Snellmanin kirjeestä Fredrik Cygnaeukselle ja Bengt Olof Lillelle vuonna 1840. (Snellman 2000 2, 258–265.) Tässä kirjeessä Snellman hahmottelee suomalaisten asemaa silloisessa

poliittisessa tilanteessa ja suomalaisten yhteiskunnallista tehtävää kohti vapaampaa ja itsenäisempää elämää. Lähtökohtana on sivistys. Hän kuvaa suomalaisten tilaa pessimistiseen sävyyn ja tietynlaisin kärjistyksin. Samalla hän haastaa ystävänsä ja koko suomalaisen sivistyneistön yhteiskunnalliseen muutokseen. Muutoksen aatepohja rakentuu Snellmanin hahmottaman "kansallishengen" varaan, joka johtaa uuteen yhteiskunnalliseen tilaan (Savolainen 2000, 18).

Taustalla heijastuu 1820- ja 1830-luvun suomalainen yhteiskunta. Venäjän vallan ajan ensimmäiset vuosikymmenet olivat byrokratian ja status quo:n aikaa. Koulutusta koskevia muutoksia tai uudistuksia ei saatu aikaiseksi. Valtiopäiviä ei kutsuttu koolle. Yhteiskunnallinen keskustelu kulki sensuurin varjossa.

Snellman kirjoittaa: "... meidän isänmaaparkamme on vuosisataisen epäitsenäisyyden vaikutuksesta saatettu sellaiseen tilaan, että siellä ei ole lainkaan isänmaallisuutta, sillä sivistyneellä kansanosalla (ruotsalaiselle) ei ole hituistakaan kiinnostusta sivistymättömien (suomalaisten) henkistä ja aineellista edistymistä kohtaan. Katso ympärillesi ja totea, ketä hallitusmiestä liikuttaa jonkin maaseutupaikan aineellinen kurjuus tai kuka yliopistomies vaivaa päätään minuutinkaan vertaa suomalaisen rahvaan valistamiseksi."

Snellman arvioi, että kukaan ei ole juuri kiinnostunut yhteisistä pitäjää, lääniä tai maata koskevista asioista. Kansa on "pitkään jatkuneen sorron takia kääntynyt kokonaan sisäänpäin". Yksi syy tähän tilanteeseen on se, että lainkäytön ja opetuksen kielenä on ruotsinkieli. Edellä mainituissa "kokeilukouluissa" opetuskieli määräytyi paikkakunnan ja ylläpitäjän mukaan; oli ruotsin- ja suomenkielisiä kouluja. Yliopiston opetuskieli oli ruotsi. Toisin sanoen suomenkielisten, joita oli enemmistö, piti opetella ruotsinkieli, päästäkseen pitemmälle opintielle.

Tämä Snellmanin kirje kesällä 1840 oli selkeä yhteiskuntapolitiittinen ohjelma, jonka hän halusi Suomessa toteutuvan. Se koski keskeisesti myös koululaitosta, joka oli yksi sivistyksen keskeisiä eteenpäinviejiä.

## Koulu osa yhteiskuntaa

Snellman hahmottelee Valtio-oppi -teoksessaan koulujen asemaa, tehtävää ja koulusivistystä. (Snellman 1928 II, 45–49.) Hänen lähtökohtansa on, että lastenopetus on valtion asia. Samalla hän määrittelee kasvatuksen ja opetuksen suhteet. Hänen mukaansa "kasvatukseen sisältyvä opetus on parhaastaan uskonnollinen sekä ylipäänsä tietoa oikeasta ja väärästä. Tällaisen opetuksen jakaminen on perheen tehtävä ja sillä on kasvatuksen keralla myös tarkoitusperänsä perheessä, jonka keskuudessa se tahtoo luoda hyvää tapaa vaikuttaen valtin eduksi ainoastaan välillisesti." Hän määrittelee opetuksen kasvatuksesta eriävänä käsitteenä: Se on "tiedon antamista siitä, mikä on totta ja mikä todetonta. Tämä opetus tarkoittaa kansallisen saattamista kykeneväksi yhteiskuntaa ja valtiota palvelemaan; perheeseen se kohdistuu ainoastaan epäsuorasti saattamalla kunkin perheen samalle tieto- ja sivistysasteelle, jolla kansakunta yleensä on."

Miksi valtio? Snellmanin mukaan "valtiolla on opetuksessa suoranainen etunsa valvottavana, nimittäin hankkia kullekin yksilölle korkein mahdollinen sivistys ja siten tehdä hänestä hyödyllinen jäsen yhteiskuntaan. Näin kaikkien opetuslaitosten pitääkin olla valtion valvonnan alaisena, samoin pitää valtion määrätä opetusmetodi ja oppiaineet. Koska kuitenkin suoranainen pakko käy vastenmieliseksi, sopinee sallia vanhempien hankkia lapsilleen yksityisopetusta, kunhan vain näiden saavuttamat tiedot vastaavat yleisten oppilaitosten tietomäärää." Snellman on optimistinen, sillä kun vanhemmat huomaavat, että julkiset oppilaitokset toimivat tarkoituksenmukaisesti ja niissä on huokeat koulumaksut, he lähettävät lapsensa näihin kouluihin. Näin hänen mielestään saadaan "pinnallisen ja yksipuolisen sivistyksen lähde" kuivumaan.

Julkisen opetuksen etuna on ennen muuta sen tarkoitus: "tehdä perhe osalliseksi siitä yleisinhimillisestä sivistyksestä, joka perheessä kasvatuksen avulla kansallistetaan, sulaa kansakunnan ajattelemis- ja toimintatapaa vallitsevan sivistyksen ja tavan välit-

tämänä." Snellmanin kritiikki kohdistuu yksityiskouluihin, koska taloudelliset intressit näyttävät vaikuttavan niiden toimintaan hyvin olennaisesti ja opetus on saattanut muuttua "mitä ylettömmän komeilun ja turhamielisyyden orjattareksi" varsinkin tyttökouluissa.

Kansakoulun tarkoitusta Snellman tarkastelee perheen asemaa koskevassa luvussa. Kansakoulu ei ole kotiopetuksen korvike tai sitä huonompi tai välttämätön paha, kuten Snellman siteeraa Ruotsissa käytyä keskustelua. Hänen mielestään kansakoululaitos on suuri edistysaskel sivistyksen uralla, koska sen avulla ajan yleinen sivistys tunkeutuu kaikkiin kansanluokkiin. Kansakouluopetus ei saata ulottua moniin aineisiin, mutta se tulee sitä enemmän herättämään tiedon- ja opinhalua niin että hän koulun jätettyään ominpäin jatkaa opiskelua." Kotiopetus rajautuu siihen, mitä isä ja isoisa ovat tienneet, ja voi olla, että oppilas pitää sitä kyllin riittävänä tietona.

Hyvin keskeinen kansakoulun menestyksen tekijä on opettaja. Kun opettajien kelpoisuusvaatimukset kasvavat, se merkitsee samalla että oppilailta vaaditaan entistä enemmän. Opettaja on esimerkki, miten jokainen uusi tieto herättää halua oppia lisää. Siksi Snellmanin mielestä on tärkeää, että "kansakoulunopettajat itse ovat kyllin sivistyneitä voidakseen rakastaa tietoa, ja varomatonta on, ettei lisättyjen tulojen ehtona heiltä vaadita itse opiskelulla kartuttamiensa tietojen osoittamiseksi opinnäytettä. Kuta ahtaammalle kansakoulusta saatava tieto supistuu, sitä enemmän täytyy huolehtia siitä, että tuo tieto saadaan hedelmää tuottavaksi: ja sellaiseksi se muodostuu, kun se herättää oppilaassa halua kartuttaa tietojansa. Koulun järjestely merkitsee tässä vähemmän kuin opettajan pätevyys ja kelpoisuus." (Snellman 1928 II, 47–48.)

Snellman pohtii koulutuksen yhteisiä tavoitteita. Hän lähtee liikkeelle siitä, että voidaan epäillä, miten kansakoulu voisi päästä samanlaisiin tuloksiin, kuin oppikoulu ja yliopisto. Kuitenkin kun otetaan huomioon, että "kaiken opetuksen tulee pyrkiä antamaan oppilaalle elävä käsitys, tietoa, joka elää ja kehittyy yhä uusiksi



ymmärteiksi, niin ei tätä päämäärää saa edes kansanopetuksessa jättää huomioon ottamatta. Mitä itse kansakoulu kelpo opettajan johtamana saa aikaan, on ainoastaan se, että oppilaassa herää halu omin päin koota tietoa ja että hän saavuttaa luku- taidon sekä kyvyn käsittää, mitä on lukenut. Mutta halua harkita ja tutkia sitä, mitä on oppinut sekä halua luoda omintakeinen vakaumus itselleen saattaa herätä ainoastaan ruumiillisesti ja henkisesti kypsässä ihmisessä, ja kun hän on saanut opetuksena vain kansakoulussa, täytyy tuon halun viritä suosiollisissa olo- suhteissa ja olla niiden ruokkima.”

Mielenkiintoisella tavalla Snellman liittää yhteiskunnallisen vakaumuksen tähän yhteyteen. Vaikka yhteiskunnassa ei voisi muodostaakaan hänen mielestään vapaata vakaumusta, voisi se kuitenkin koskettaa jokaista ihmistä. Snellmanin mielestä sivistymättömänkin on helppo sitä tutkia: ”Sivistys ei ole mikään oppilausekka vaan itse elävä harrastus ihmisen korkeimpiin asioihin. Täten kansanopetus voi johtaa siihen päämäärään, johon kaikkalainen opetus pyrkii, vaikka se vasta hallitusmuodoiltaan vapaammissa valtioissa pääsee arvoonsa ja näyttää parhaan tehonsa. Jokainen ajatteleva asiantarkastaja myöntäneekin, että kansakoululaitoksen toteuttaminen aina on askel sellaista yhteis- kuntaa kohti.” (Snellman 1928 II, 48–49.)

## Kansalaisyhteiskunta ja sivistys

Snellman hahmottelee kansalaisyhteiskunnan rakennetta siten, miten yhteiskunnan jäsenet jakaantuvat erilaisen toiminnan pe- rusteella. Näin erottuvat erilaiset elinkeinosektorit kolmeen pää- luokkaan; maatalouden harjoittajat, tuotteiden jalostamiseen ja kaupankäyntiin sijoittuneet ja kolmantena valtion virkamiesluok- ka. Viimeksi mainitut työskentelevät ”yleistä hyvää varten val- tion hallituksen ja puolustuksen hyväksi, yhteiskuntajärjestyk- sen ylläpitämiseksi ja kansakunnan sivistämiseksi. Näiden luok- kien piiristä kukin valitsee oman toimialansa voidakseen työllään tyydyttää omat tarpeensa, jotka kuuluvat kaikille.” Snellman viit-

taa kokemuksen osoittavan, että sivistyksen saavuttaminen on ensisijaisesti kolmannen yhteiskuntaluokan päämääränä, hyvä aineellinen toimeentulo on toisen, mutta rauha ja hiljainen nautinto ensimmäisen yhteiskuntaluokan. Tosin hän suhtautuu kriittisesti säätyluokkaisten yhteiskuntamuotojen kehitykseen, sillä käytännössä toteutuneissa sellainen on osoittautunut "kansakunnan henkiseksi haudaksi". (Snellman 1928 II, 113–117.)

Snellmanin hahmottelemalla rakenteella on vaikutuksensa koulutukseen ja sen järjestämiseen. Kysymys on rinnakkais- tai yhtenäiskoulujärjestelmästä. Kun kansanopetus järjestäytyi 1800-luvun alkupuolella kansakoululaitokseksi, muodostui rinnakkaiskoulujärjestelmä, jossa kansakoulu on oma kokonaisuutensa ja oppikoululla oma myös hallinnollisesti. Siinä heijastui säätyyhteiskunnan traditio, jonka tilalle Snellman hahmottelee omaa ehdotustaan. Olennainen ero aikaisempaan on, että Snellmanin ehdotuksen mukaan kaikki kansalaiset pyritään saamaan opintielle. Se oli kansalaisyhteiskunnan kehityksen keskeisiä päämääriä, jossa sivistyksen merkitys korostui.

Snellman esitti Valtio-oppi-teoksessaan suuntaviivat, joiden mukaan hän ehdottaa rakennettavan maahamme koulutusjärjestelmää. Sen tulisi olla valtiojohtoinen ja valtiokeskeinen sellaisena kuin hän sen määritteli. Kansalaisyhteiskunnan ja valtion tehtävät toteutuvat yksilön toiminnan kautta eivätkä ole ristiriidassa keskenään.

## Kansanopetus ja kansakoulu julkisessa valokeilassa

Snellman siirtyi Helsingistä Kuopioon vuonna 1843 oppikoulun rehtorin virkaan. Se perehdytti hänet käytännön koulutyöhön, mutta päähuomio liittyi kuitenkin kahteen sanomalehteen, kun hän aloitti vuonna 1844 toimittaa ruotsinkielistä Saima-lehteä ja suomenkielistä Maamiehen Ystävä -lehteä. Kumpikin tarjosi mahdollisuuden yhteiskunnallisten asioiden julkituomiseen ja polemiikkiin erilaisista asioista. Osan niistä koski nimenomaan koululaitosta ja kansanopetusta. Kirjoituksissaan Snellman rakentaa

käytännöllisen suomalaisuusohjelman, jossa suomenkielellä ja kirjallisuudella on keskeinen asema. Suomenkieli tulee saada opetuksen, hallinnon ja korkeimman sivistyksen kieleksi, jotta suomalainen kulttuuri kehittyisi. "Ei kukaan, jolla on terve järki, kiellä, että suomi on Suomen kansalliskieli, ruotsi Ruotsin", Snellman korostaa. (Snellman 1928 IV, 377–381; Salomaa 1944, 150–151.)

Snellman palaa kielikysymykseen useassa artikkelissa Saimalehdessä vuonna 1845, kuten suomenkielestä kirjakielenä (5/1845), voiko kansansivistys taantua, jos sen kieli tehdään sivistyksen kieleksi (6/1845) ja suomenkieli koulukielenä (16/1845). Snellman pohtii kauppaloitten perustamista ja katsoo, että kansakoulujen perustamisen mahdollisuus olisi tärkeimpiä syitä edistää kauppaloitten perustamista. Vaikka hänen mielestään kansakoulujen tärkeys tunnustettaneen yleisesti, "on kuitenkin niitä, jotka eivät kovin mielellään myönnä tätä asiaa ja painottavat, että Suomen kansa on sivistykseltään Euroopan sivistyneimpiä kansakuntia korkeammalla". Heidän mielestään suomalaisen talonpojan koulunkäynti on yleensä tarpeeton tai toisi vähän hyötyä. Snellmanin mielestä kansakoulut voisivat auttaa Euroopan sivistyneinkin kansakuntaa eteenpäin.

Kauppalan perustaminen tietyillä taloudellisilla järjestelyillä olisi mahdollinen ja samalla voitiin saada myös koulurakennus ja koulumestarin virka. Kansakouluja varten tarvitaan myös opettajaseminaari. Siksi ehdotus kauppaloitten perustamisesta toisi hyötyä myös muiden virkamiesten asioiden hoitoon, kun ne olisivat keskittyneet yhdelle alueelle. Snellman viittaa siihen, miten Englannissa koulurakennukset ovat suurelta osin kuntien hankkimat ja Pohjois-Amerikassa kokonaan kuntien ja yhdyskuntien aikaansaamia. Snellman toivoi, että ehdotus myös herättäisi pyrkimyksiä kansakoulujen perustamisesta.

## Suomen kansakoulut

Varsinaiset kansakoulujen puolesta laaditut artikkelit ovat Saimalehden numeroissa 13–15 vuonna 1845. (Snellman 1928 V, 38–

47.) Itse asiassa kyseessä on kommenttipuheenvuoro Kanava-lehden kansakoulua koskevaan artikkeliin. Kyseisen artikkelin mukaan kansakoulun tärkein tehtävä on rahvaalle hyödyllisen maanviljelys- ja käsityötaidon antaminen. Snellmanin mielestä tässä on kysymys samasta asiasta, kun reaalityöitä vaaditaan humanistisen sivistyksen sijaan tai sen rinnalle myös muissa oppilaitoksissa. Snellman ei hyväksy tätä ehdotusta. Sen sijaan asia voidaan järjestää siten, että jokaisen kansakoulunopettajan tulisi osata myös jotain käsityötä, että koulussa annettaisiin ohjausta maanviljelykseen ja tietoa maanmittauksesta. Snellman on samaa mieltä rahvaan tarpeiden huomioon ottamisesta, vaikka onkin vaikea määritellä, miten opetus kansakoulussa tulee järjestää. Hän korostaa, että kansakoulu on yhteisen kansan koulu ja yliopisto samalla kertaa ja sen tulee vaikuttaa omassa piirissään samoin kuin oppikoulu ja yliopisto omassaan. Sen tulee ensi sijassa herättää rakkautta yleisinhimilliseen sivistykseen ja tietoihin, jotka tekevät semmoisen sivistyksen saavuttamisen mahdolliseksi, ja vain toisessa sijassa tarkoittaa oppilaan tulevaa ammattia. (Snellman 1928 V, 40.) Tavoitteena on ensisijaisesti sivistynyt kansalainen ja toiseksi oppilaan tulevan ammatin vaatimukset.

Onko tämä tavoite mahdollinen saavuttaa? Snellmanin mukaan "kokemus osoittaa, että on olemassa useampia kuin yksi tie sivistyksen saavuttamiseen, ettei jokin tietomäärä ole sen välttämättömänä ehtona. Sivistys on tietoisuutta ihmiskunnan korkeimmista asioista, niiden harrastamista, kykyä niiden edistämiseen. Tätä sivistystä voidaan saavuttaa kaikissa elämän oloissa, joita ei rasita äärimmäinen hätä."

Riittääkö rahvaalle vain uskonnollinen sivistys? Snellman pitää arvossa uskonnollista sivistystä. Siihen ei sisälly vain tietoa uskonnollisista totuuksista, vaan myös toimintaa sen hengessä. Hänen mielestään kuitenkin yhteiskunnan kehittyessä päivä päivältä tulee tarpeellisemmaksi jakaa muutakin opetusta kirkon uskonnonopetuksen ohella. Se on hänen mielestään välttämätöntä nykyaikaisen eurooppalaisen valtion kansalaiselle. Samalla Snellman pitää tärkeänä, että "pappi opettaa, että isänmaanrakkaus, pyrki-

mys yhteiskunnan olevissa muodoissa ihmiskuntaa jalostamaan, saamaan sitä kasvamaan totuudessa, oikeudessa ja kauneudessa – että tämä on jumalanpalvelusta, että tämä on lähimmäisen rakkautta.”

Snellmanin mielestä kirkon tulisi tunnustaa yhteiskunnallinen sivistys uskonnolliseksi sivistykseksi ja pitää tähän sivistykseen tähtäävää opetusta yhtä välttämättömänä kuin omaa opetustaan. Hän pohtii, miten kansakoulu voi tehdä kaikki ihmisten suurten joukkojen sivistyksen uskonnolliseksi sivistykseksi. ”Se on mahdollista, jos kirkko tunnustaa ja opettaa Jumalan hengen olevan läsnä maailmanhistoriassa, opettaa todellista objektiivista sivistystä eikä ainoastaan yksilön tiedossa tapahtuvaa subjektiivista.”

## Miten opetus kansakoulussa järjestetään?

Snellman korostaa, että ”kansakoulu on välttämätön, jotta se opettaisi yhteisen kansan lukemaan kirjaa. Kokemus on osoittanut, että papiston ja vanhempien opetus ei kykene lapsille tätä taitoa antamaan.” Snellman palaa uskonnonopetukseen: ”Uskonnonopetuksenkin menestys riippuu sen vuoksi aikojen kuluessa yhä enemmän kehittyneestä älystä, suuremmasta tietomäärästä, sen selvemmästä käsittämisestä. Yhteiskunnan jatkuva kehitys vaatii tätä yhtä välttämättömästi kaikissa kansalaiselämän olosuhteissa.”

Kun kansakoulu haki paikkaansa yhteiskunnassa, esitettiin julkisuudessa, että kansakoulu erottaisi vanhempia lasten kasvatuksesta ja opetusvelvollisuudesta. Snellmanin mielestä koulun opetus tukee vanhempien kotona antamaa opetusta. Tarkoitushan on, että oppilaat osaisivat jo lukea kouluun tullessaan. Koulu voi jatkaa ja ohjata sisälle lukutaitoon eli luetun sisällön ymmärtämiseen, mikä on kansakoulun ensimmäinen ja tärkein tehtävä.

Koulun käynnin yhtenä vaarana on puolisivistys, jota tosin ei mitata tietomäärän mukaan. Snellman kirjoittaa: ”Suurimmas-takin opista voi koitua puolisivistystä, jollei sitä seuraa rakkaus

siihen, mikä on totta ja oikeata ja kyky toimia totuuden ja oikeuden hyväksi. Jos kansakoulu voi istuttaa oppilaaseen rakkautta tietoon ja kotikasvatuksen ohella hyviä tapoja, on se omassa piirissään saanut aikaan sen, minkä tulee olla kaiken opetuksen tarkoituksena."

Miten kansakoulu loisi sellaisen tiedonharrastuksen, joka on jokaisessa yhteiskunnallisessa asemassa sekä tiedon siemen että sen hedelmä? Kansakoulun tulee opettaa lukemaan kirjaa: "Siihen tähtäävät äidinkielen kieliopin tuntemus sekä suorasanaiset ja runomuotoiset lukuharjoitukset. Lukeminen tuli nähdä sekä tietojen keräämisenä että tietojen keräämisen harjoituksena. Lukutaidon ja äidinkielen ymmärtäminen on oltava kaikessa opetuksessa keskeinen olipa kyseessä laskento, maanmittaus tai maanviljelys. Tavoitteena on herättää pyrkimys omin neuvoin opiskelemiseen, sillä mitä vähemmän tietomäärän kansakoulu antaa voi, sitä enemmän sen tulee kaikessa opetuksessa pitää silmällä tämän taidon opiskelua. Näin kansakoulu voi täyttää sen ehdon, ettei maanviljelijää houkutella luopumaan säädystään tai ammatistaan."

## Kuka opettaa kansakoulussa?

Snellman esittää, että kansakoulun uskonnonopetus annettaisiin papiston tehtäväksi. Uskonnonopetus on kansakoulussa ainoa aine, joka hedelmää tuottaakseen vaatii yksinomaan vain totuuden harrastusta. Kansakoulunopettajalla lienee vain harvoin riittävää oivallusta sytyttämään oppilaaseenkin mainittua harrastusta.

Koulu edellyttää päteviä opettajia. Snellmanin mielestä opettajien ammattisivistys on kansakoulussa vielä tärkeämpää kuin oppikoulussa. "Jollei ole kelvollisia opettajia, ts. opettajia, jotka itse ovat oppineet elävästi harrastamaan tietoa, tulee kansakoulu, sen myönnämme, muodostumaan vain vähän hyödyttäväksi. Siksi hän korostaa, että opettajaseminaarit kansakouluja varten

eivät niinmuodoin ole ainoastaan välttämättömiä, vaan niistä täytyy myös pitää aivan erikoista huolta.”

Snellman analysoi koulutuksellista epätasa-arvoa, joka vallitsee Euroopassa ja jonka hän näkee vaarana. Siksi jokainen yritys epätasa-arvon pienentämiseksi olisi tulevaisuuden kannalta hyvin tärkeä. (Snellman 1928 V, 43–47.)

Kunta vai valtio kansakoulun perustaja? Morgonbladet-lehti käsitteli vuonna 1846 kansakoulun perustamista tavalla, joka sain kommentin Saima-lehdessä. (Snellman 1928 V, 191–199.) Ehdotus kuntien velvollisuudesta perustaa kansakouluja sai kielteisen vastapuheenvuoron, koska Snellmanin linjan mukaan valtio vastaa koulutoimesta. Morgonbladet-lehden mukaan tulisi kaikkialle perustaa julkisia kouluja, jotta lukutaito tulisi jokaisen ihmisen taidoksi. Lehti viittaa Venäjän, Ruotsin ja Norjan koululaitoksien esimerkkeihin, jotka osoittavat, että kansansivistys on laiminlyöty Suomessa. Näkemykset lehtien välillä eroavat opetuksen järjestämisessä. Morgonbladet on kiertävän koulumestarin kannalla, mikä Saima-lehdessä tyrmätään lyhyiden opetusaikojen takia. Saima ehdottaa puolestaan kiinteiden koulujen rakentamista. Tällainen rakennus merkitsee halua oppia lukemaan ja pitkäaikaisempaa opetusta. Koulutaloa pidetään kunnossa ja huolehditaan asunnon ja hoidon saamiseksi koulua käyville. Saima korostaa, että vaikka tällainen opetus järjestetään vain osalle, on se parempi kuin kaikille lyhytaikainen koulumestarin oppi.

Opettajan vai lukkari-opettajan virka? Toinen keskustelun aihe koski opettajaa. Morgonbladet korostaa, että opetuksen tulee olla yleistä ja kaikkien lasten saatavissa. Saima puolestaan tulkitsee sen merkitsevän opetuksen rajoittumista sisäluvun alkeisiin ja lähinnä puutteellisen kotiopetuksen täydentämiseen. Johdonmukaisena seurauksen on, että kansakoulunopettajia voidaan kouluttaa lukkarinkouluissa. (Snellman 1928 V, 195.) Tällainen käytäntö oli Ruotsissa, jossa koulutettiin lukkarin ja opettajan tehtäviin samassa oppilaitoksessa.

Saima asettaa opettajalle selkeän vaatimuksen: ”Opettajan itsensä täytyy omistaa se, mitä hän tulee oppilaalleen jakaa – tieto,

joka antaa jonkinlaisia takeita, että hän harrastaa kirjallisia opin-  
toja. Suomalaisen kirjallisuuden ollessa nykyisessä tilassa sem-  
moiselta opettajalta niinmuodoin tulee vaatia hyvää kieliopillis-  
ta perehtymistä johonkin toiseen kieleen suomenkielen ohella  
tietenkin mieluiten ruotsinkieleen, kyky selvittää kirjallisesti  
virheitä tekemättä jotakin tietopiiriinsä kuuluvaa aihetta lisäksi  
pätevät alkeistiedot, ainakin maantiedolliset, historialliset ja  
matemaattiset, sekä teoreettista perehtymistä maatalouteen. Ruot-  
sinkielen taito on kansakoulunopettajille sitäkin välttämättömäm-  
pi kun eräillä paikkakunnilla ruotsinkielen täytyy jäädä ope-  
tuskieleksi.”

Tällaista monipuolista sivistystä ei voi saada kuka tahansa luk-  
karin oppilas. Samalla Saima ehdottaa, että lukkari voisi toimia  
laulunopettajana koulussa. Lehti epäilee Morgonbladet-lehden  
tarkoitusta, että kansakoulunopettajan toimi olisi liitettävä luk-  
karintoimeen, sillä tämä on nykyisin ”alhaisessa ja palvelevassa  
asemassa, mikä olisi koulunopettajalle alentavaa.” Siksi lukkarista  
ei pitäisi tehdä kansakoulunopettajaa, kuten Morgonbladet eh-  
dottaa.

Miten saada kunnollisia opettajia? Opettajalle tulisi maksaa  
sama palkka kuin nykyisten ala-alkeiskoulujen opettajille. Se  
tarkoittaa vähintään vapaata asuntoa ja 350 ruplan palkkaa. Mi-  
kään ei siis estä nuoria miehiä, jotka antautuvat toisen koulumuo-  
don palvelukseen, palvelemasta toisessakin ja nauttimaan niistä  
virka-ansioista, joihin heidän tutkintonsa edellyttävät. Tällaista  
koulutusta varten tarvitaan opettajaseminaareja, ken hyvänsä myön-  
tänee, että nämä voidaan järjestää niin, että tuleva opettaja voi  
niissä saada tarpeelliset tiedot.” Saiman mukaan oppilaita tulisi  
avustaa apurahoilla opintojen aikana. Tähän koulutukseen löy-  
tyy varoja, jos tunnustetaan kansakoulujen välttämättömyys ja  
pidetään ensisijaisesti silmällä koulujen ja oppilaiden kelvollis-  
suutta eikä lukumäärää. (Snellman 1928 V, 198–199.)

Keskustelu jatkui lehdistössä, kunnes venäläiset viranomaiset  
puuttuivat siihen. Saima-lehti lakkautettiin 1846 lopussa. Snell-



man luopui myös Maamiehen Ystävän toimittamisesta. Seuraava lehti oli Litteraturbladet, jonka palstoilla hän jatkoi suomalaisuusohjelmaansa.

## Kokoavaa

Tässä artikkelissa olen seurannut J. V. Snellmanin mietteitä kansakoulusta 1840-luvulla, kuten hän jossain artikkelissa nimittää omia suuntaviivojaan. Näissä mietteissä kuvastuu vakava huoli kansanopetuksen järjestämisestä, erityisesti kansakoulusta ja opettajankoulutuksesta. Huoli on sitäkin suurempi, kun muissa pohjoismaissa oli jo lainsäädännöllä tuettu kansakoulua; Suomessa keskustelu oli uudelleen virinnyt, tosin sensuurin varjossa. Snellman taittoi peistä korkeatasoisen opettajankoulutuksen puolesta, koska se oli perusedellytys kansakoulun kehittymiselle.

Kansakoulu ei Snellmanin mielestä voi olla hätäapulaitos tai vain uskonnolliseen sivistykseen keskittyvä, vaan sen tuli pyrkiä samoihin tavoitteisiin kuin oppikoulu ja yliopisto. Vaikka hän näki sivistystarpeet yhteiskunnan eri ryhmille erilaisina, tavoitteena oli vahvistaa suomalaisuutta ja suomalaista kulttuuria kaikkien kansalaisten osalta. Kansalaisyhteiskunta ja valtio liittyivät Snellmanin ajattelussa yhteen.

Snellmanin kirjoitusten valossa voi pohtia, oliko kansakoulu keskeinen hänen toiminnassaan. Toki hän käsitteli muita kouluasioita, kuten tyttöjen koulutusta, opetusmenetelmiä sekä oppikoulua ja yliopistoa, kaiken yhteiskunnallisen laajan keskustelun rinnalla. Kansakoulu oli hänelle tärkeä, koska se vaikutti enemmän kuin oppikoulu siveelliseen ja todelliseen sivistykseen. Se on perheen ja yhteiskunnan kannalta keskeinen osa. Kansakoulu on johtamassa, kuten kaikki opetus, kohti sellaista yhteiskuntaa, jossa se, silloista vapaammissa yhteiskuntaoloissa, pääsee oikeuksiinsa.

## Lähde- ja kirjallisuusluettelo

### *Lähteet*

J. V. Snellmanin Kootut teokset I - V. Porvoo. 1928.

J. V. Snellmanin Kootut teokset 2. Helsinki. 2000.

### *Kirjallisuus*

HALILA AIMO, Suomen kansakoululaitoksen historia I. Helsinki 1950.

KUIKKA MARTTI, Suomalaisen koulutuksen vaiheet. Keuruu. 1991.

SALOMAA J. E., J. V. Snellman Elämä ja filosofia. Helsinki. 1944.

SAVOLAINEN RAIMO, J. V. Snellman – sanomalehtimies ja kirjailija. Teoksessa J. V. Snellmanin Kootut teokset 2, 2–18.

TIIMONEN SOILI, Valoa kansalle Luterilainen kirkko ja kansanopetuksen kehittämisyhtymykset autonomisessa Suomessa 1809 - 1848. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura. Saarijärvi. 2001.